

کتاب ترشیز

جلد اول :

نگاهی به

تاریخ و جغرافیای

شهرستان کاشمر

ایرج سعادتمند

سعادت‌مند. ایرج، ۱۳۴۴ -
 کتاب ترشیز: نگاهی به تاریخ و جغرافیای کاشمر / ایرج
 سعادت‌مند. -- مشهد: ضریح آفتاب، ۱۳۸۴.
 ۲۹۶ ص. مصور (بخشی رنگی). نقشه، جدول، عکس، نمونه.
 ISBN 964-249-055-0 : ۲۸۰۰۰ ریال
 فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 کتابنامه: ص. ۲۶۵ - ۲۷۶، همچنین به صورت زیرنویس.
 ۱. کاشمر -- تاریخ. ۲. کاشمر -- جغرافیا. ۳. کاشمر --
 سرگذشت‌نامه. ۴. کاشمر -- آثار تاریخی. الف. عنوان. ب. عنوان: نگاهی
 به تاریخ و جغرافیای کاشمر.
 ۷ ص الف / ۲۱۱۵ DSR ۹۵۵/۸۲۷۲
 کتابخانه ملی ایران ۲۳۸۰۴-۸۴ م

نام کتاب: کتاب ترشیز، نگاهی به تاریخ و جغرافیای کاشمر
 مؤلف: ایرج سعادت‌مند
 ویراستار: مجتبی سالاری
 طرح جلد: حامد ابراهیمی
 صفحه آرای: مهدی قاسمی
 ناشر: مؤسسه فرهنگی، هنری و انتشاراتی ضریح آفتاب
 نوبت چاپ: اول، سال ۸۴
 قطع: وزیری
 شمارگان: ۲۰۰۰ جلد
 قیمت: ۲۸۰۰۰ ریال
 لیتوگرافی: کارنگ اسکندر - شایان ۸۵۹۰۳۷۶
 چاپ: دقت ۳۴۱۹۵۶۰
 شابک: ۹۶۴-۲۴۹-۰۵۵-۰

مرکز پخش: مشهد - خیابان امام خمینی (ره) - جنب سازمان آموزش و پرورش خراسان رضوی
 دفتر و فروشگاه مرکزی مؤسسه فرهنگی، هنری و انتشاراتی ضریح آفتاب
 تلفن: ۲۲۱۰۰۴۵ نمابر: ۲۲۱۲۲۳۴ «حق چاپ محفوظ است»

فهرست عناوین

۵	مقدمه
	بهره‌ی نخست: تاریخچه‌ی ترشیز
۹	مدخل: واژه‌شناسی
	بخش اول: ترشیز کهن
۱۷	فصل اول: سپیده دم ترشیز
۲۷	فصل دوم: ترشیز در سده‌های نخستین اسلامی
۳۴	فصل سوم: ترشیز در عصر ترکان
۴۷	فصل چهارم: ترشیز در سده‌های میانه
	بخش دوم: ترشیز نوین، از برآمدن صفویان تا انقراض قاجار
۶۲	فصل اول: ترشیز در عصر صفویان
۷۳	فصل دوم: ترشیز در عصر افشاریان
۷۸	فصل سوم: ترشیز در عصر قاجار
	بخش سوم: کاشمر از عصر پهلوی تا امروز
۹۸	فصل اول: عصر رضاخان
۱۰۳	فصل دوم: دوران محمدرضا شاه مخلوع
	بخش چهارم: دانشوران و نام‌آوران ترشیز
۱۱۷	فصل اول: شعرا و ادبا
۱۴۲	فصل دوم: علما و خطباء
۱۵۶	فصل سوم: سرداران شهید
۱۶۷	فصل چهارم: مردان عرصه‌ی سیاست
۱۷۳	فصل پنجم: غریبه‌های آشنا
	بخش پنجم: آثار باستانی و جاذبه‌های گردشگری
۱۸۳	فصل اول: بقاع متبرک
۱۸۸	فصل دوم: آثار باستانی
۱۹۲	فصل سوم: جاذبه‌های گردشگری

بهره‌ی دوّم: جغرافیای شهرستان کاشمر

بخش نخست: کلیّات جغرافیای طبیعی

- ۱-۱- جغرافیای طبیعی ۱۹۶
- ۱-۲- وضعیت اقلیمی ۱۹۹

بخش دوّم: جغرافیای انسانی

- ۲-۱- ساختار جمعیت ۲۰۲
- ۲-۲- ترکیب قومی ۲۰۶
- ۲-۳- عناصر فرهنگی ۲۱۴

بخش دوّم: جغرافیای تاریخی کاشمر

- ۳-۱- بخش مرکزی ۲۲۵
- ۳-۲- بخش کوه‌سرخ ۲۳۰

بخش چهارم: جغرافیای اقتصادی

- ۴-۱- میزان اشتغال ۲۳۶
- ۴-۲- بخش‌های اشتغال زا ۲۳۷

بخش پنجم: توسعه‌ی شهرستان، چالش‌ها و اُفق‌ها

- ۵-۱- قابلیت‌ها و توانمندی‌ها ۲۴۶
- ۵-۲- چالش‌ها و محدودیت‌ها ۲۴۶
- ۵-۳- پیشنهادها ۲۴۷

پیوست‌ها

- تقویم تاریخ ترشیز ۲۵۰
- نمایه ۲۵۷
- کتاب‌نامه ۲۶۵
- عکس‌ها ۲۷۷

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

تمتع به هر گوشه‌ای یافتیم / ز هر خرمنی خوشه‌ای یافتیم
دریغ آمدم ز آن همه بوستان / تهی دست رفتن بر دوستان

سعدی

«تاریخ»، هویت‌نامه‌ی ملت‌هاست و بر هر نسلی فرض است گذشته‌ی تاریخی سرزمین خود را بشناسد و میراث گران‌بها و پُر ارج پیشینیانش را پاس دارد. چرا که گذشته، چراغی است فراراه آینده!

نویسندگان فرزانه‌ی این سرزمین کهن، از روزگاران پیشین همواره با صرف وقت و دقت بسیار، به تألیف و تصنیف کتاب‌های مختلف جغرافیایی و تاریخ‌های محلی پرداخته و شناس‌نامه‌ی نسبتاً دقیق و مستندی از هر کرانه‌ی این سرزمین پُر حادثه، به یادگار گذاشته‌اند. این آثار، بازگوی هویت تاریخی، قومی، اجتماعی و فرهنگی مردم این مرز و بوم است. آنان که با تاریخ و جغرافیای تاریخی کشورمان آشنایی دارند، از «ترشیز» کم و بیش مطالبی شنیده یا خوانده‌اند. این نام ماندگار، قرن‌ها بر سرزمین یک‌پارچه‌ای اطلاق می‌شد که اکنون در قامت سه شهرستان: کاشمر، بردسکن و خلیل آباد ظاهر گردیده‌اند.

این کهن‌شهر، از دیرباز تاکنون، دانشوران بسیاری را در دامن خود پرورانده و سروهای آزاده‌ی بسیاری را در خاک خود رویانده، نشیب و فراز بسیاری را پس پشت نهاده و سوانح بی‌شماری را تجربه کرده است. بارها آماج یورش ناجوانمردانه‌ی یایغان سبک‌مغز و کشورگشایان بی‌رحم و خون

آشام قرار گرفته و با خاک یکسان شده، اما بار دیگر از چند فرسنگ آن سوتر، قُفُوس وار پُرکشیده و زندگی نوینی را آغاز کرده است.

اما به رغم دیرینگی، اهمیت و درخشش کم نظیری که ترشیز در میان شهرهای ایران داشته، مع‌الأسف مؤلفان و مورخان، عزمی درخور عظمت شهر از خود نشان نداده‌اند. فقط اشارات مختصری را در این زمینه می‌توان در این جا و آن جا یافت و معدودی از پژوهش‌گران و محققان فرزانه، در جهت شناخت و شناساندن ترشیز تلاش‌هایی نموده‌اند. برماست که یاد و خاطره‌ی آنان را گرامی بداریم، در برابر دانش‌شان سر تعظیم فرود آورده و کوشش خالصانه‌شان را پاس بداریم.

در این راستا بر خود فرض می‌دانم بر مبنای حدیث: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»، مراتب سپاس خود را از مساعی استاد ارجمند جناب آقای محمدرضا خسروی که با تلاشی درخور تحسین و شایسته‌ی تکریم برای نخستین بار، تاریخ کاشمر را به زیور طبع آراسته‌اند، اعلام نمایم.

حقیقت این است که من نیز به‌سان کودکی کنجکاو، همواره در جستجوی شناخت پیشینه‌ی زندگی و میراث تاریخی و فرهنگی سرزمین مادری خود، سال‌های زیادی را به تحقیق و تکاپو گذرانده‌ام. جستجوی فضای ملموس قصه‌ها و افسانه‌هایی که والدینم از کودکی در دل و جانم نقش کرده‌اند، اندیشه و خیالم را به‌سویی کشاند که تنها سفر می‌توانست تشنگی آن را رفع کند؛ آری سفر! سفر به اعماق تاریخ‌خانه‌های تاریخ به‌منظور تماشای نمایش‌نامه‌ی زندگی آباء و اجدادی‌ام و این، میسر نبود آلا با صرف وقت و تورق هزاران برگ از اسناد و مدارک تاریخی و تحقیقات مفصل میدانی و چنین بود که کار آغاز شد، درست دو دهه پیش از این، آن‌گاه که درد غربت و تنهایی، در سرداسرد یک غروب دل‌گیر، در یکی از واپسین روزهای زمستان سال ۱۳۶۳ هـ.ش، نگارنده را به کتاب‌خانه‌ای در شهر بعلبک - لبنان - کشاند تا بلکه مطلبی از رادگاهم بیابم و دمی با آن بیارامم. اما دریغ از یک کلام! هرچه جُستم، نیافتم. با این حال، نه‌تنها مأیوس نشدم، بلکه همین امر انگیزه‌ام را در جهت تحقیقی گسترده‌تر و نمایاندن تصویری روشن‌تر از شهر و دیارم، افزون ساخت.

بنابراین کارم را در کتاب‌خانه‌های مختلف لبنان و سوریه پی‌گرفتم. ماحصل آن، جزوه‌ی کوچکی شد که پیش از مراجعت به ایران، به‌یکی از دوستان لبنانی‌ام تقدیم کردم. بدان امید که با مطالعه‌ی آن، دیگر کسی کاشمر را با کاشان یکی نپندارد!

چند ماه بعد، دست تقدیر چنان رقم زد که تحصیلات تکمیلی‌ام را در رشته‌ی تاریخ ایران، در دانشگاه‌های یزد و فردوسی مشهد ادامه دهم و این خود انگیزه‌ی قوی‌تری شد تا حرکت را از نو آغاز کنم. حرکتی که سرانجام پس از سال‌ها اُفت و خیز، از حدود سه سال پیش به صورت شبانه‌روزی ادامه یافت و پس از چندین مرتبه جرح و تعدیل و افزودن اسناد و یافته‌های جدید، اینک گزیده‌ای از آن تقدیم حضورتان می‌گردد.

تحقیق پیش‌رو، مشتمل بر دو قسمت است: بهره‌ی نخست، با احترام به تقسیمات ده ساله‌ی اخیر، فقط بر تاریخ مشترک ساکنان خطه‌ی ترشیز - مشتمل بر شهرستان های کنونی: کاشمر، بردسکن و خلیل آباد - تأکید دارد. در این بخش کوشیده‌ام در حد امکان با خوشه چینی از خرمن فیاض منابع اصیل تاریخی، ضمن تکمیل یا احیاناً تصحیح یافته‌های قبلی، به دور از تعصبات خشک و ناپسند، خوانندگان این دفتر را با پیشینه‌ی تاریخی و فرهنگی سرزمین ترشیز آشنا کنم. در بهره‌ی دوم، به ارائه‌ی تصویری کلی از سیمای امروز شهرستان کاشمر مبادرت نموده‌ام.

گرچه عمیقاً معتقدم به جهت پیشینه‌ی مشترک، سرنوشت مردم این خطه آن چنان با یک‌دیگر درهم آمیخته که تفکیک آن، کاری عبث و آبرو خواهد بود. درست مثل این که بخواهیم برای هریک از چند قلوهای به هم چسبیده‌ای که چندصد سال با یک قلب مشترک زیسته و هنوز چند صباچی بیش نیست از هم جدا شده‌اند، سرگذشتی جدا بنویسیم و هویتی مستقل از یک‌دیگر قائل شویم. حتی در صورت چنین تصمیمی، اسناد و اطلاعات مکتوب و مستدلی که ما را به جزئیات دردها و آلام هریک از اعضا رهنمون سازد، در دست نیست، با این وصف، نمی‌توان تعصبات و حساسیت‌های مردم سه شهرستان را نادیده گرفت. بنابراین بهتر آن دیدم ضمن اشاره‌ای اجمالی به تاریخ مشترک سه شهرستان مذکور که روزگاری طولانی با نام عمومی ترشیز در کنار هم زیسته‌اند، در این مجلد، سیمای شهرستان کاشمر را به شکلی ویژه به تصویر کشم و در مجلدهای دوم و سوم که ان‌شاءالله به‌زودی منتشر خواهد شد، به ترتیب شهرستان‌های بردسکن و خلیل آباد را معرفی نمایم.

البته در این مجال کوتاه فرصت ارائه‌ی گزارش تحقیق و بیان تنگناها و محدودیت‌های کار نیست. بر کسی پوشیده نیست تحقیق و پژوهش به خودی خود، کاری بس پُرحمت و طاقت‌فرساست، لیکن آنچه کار را در بخش نگارش تاریخ‌های محلی دشوارتر می‌سازد، کمبود اسناد و اطلاعات مورد نیاز است.

این مشکل آن گاه بیشتر رخ می‌نماید که کسی همچون نگارنده، به شوق دستیابی به انبوهی از اطلاعات پیرامون تاریخ ترشیز، روانه‌ی پایتخت شده، سیستم رایانه‌ی کتابخانه‌های بزرگی همچون: مجلس شورای اسلامی، دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران، مرکز اسناد تاریخ معاصر ایران و... را کاوش کند و با کمال تعجب، حتی یک مورد نیز به نام ترشیز، کاشمر، بردسکن و خلیل آباد برنخورد!

از سوی دیگر، باوجود دقت بسیار در کسب آمار و ارقام دقیق و به‌روز شده، بعضاً با عزیزان مسؤولی مواجه گردد که حتی از ارائه‌ی اطلاعات کم و بیش ناقص خود، به روش قطره چکانی نیز دریغ ورزند! بگذریم!!!

به‌رغم وجود مشکلات عدیده، ناملایمات بسیار و نامهربانی‌های فراوان، سرانجام به‌مدد لطف بی‌نهایت پروردگار، مجموعه‌ی پیش‌رو تهیه و تقدیم حضورتان گردید. با این وصف اذعان دارم این اثر دارای کاستی‌هایی است. اما من آن‌روز را امید می‌برم که از پس این تصویر کلی که از تاریخ این دیار ارائه کرده‌ام، دوستان فاضلم خامه بردست گرفته، دین خویش را نسبت به زادگاه‌شان ادا نمایند. باشد که از این رهگذر، بخش‌های دیگری از زوایای ناشناخته‌ی این دیار زرخیز، شناسایی شود. به امید آن‌روز.

در این جا ضمن قدرشناسی، سپاس ویژه‌ی خود را به دوست ارجمندم آقای مهندس حمیدرضا بی‌تقصیر فدافن که از نظرات ارزشمند و مساعدت‌های بی‌دریغ وی در طول تحقیق بهره‌ی فراوان برده‌ام، تقدیم می‌دارم. از اساتید ارجمند، آقایان: مجتبی سالاری و حسین انبیایی که در ویرایش مطالب، حقیر را یاری نمودند و نیز از عزیزان دست‌اندرکار در بنیاد ترشیز و بنیاد پژوهش‌های کوه‌سرخ، ممنون و متشکرم.

در آستانه‌ی چاپ و انتشار کتاب، جناب آقای مهندس سیدحسن رسولی - استان‌دار وقت خراسان - در اقدامی فرهنگی و قابل تحسین، مبادرت به پیش‌خرید چندصد نسخه از این اثر نمود، کمی بعد، اعضای محترم شورای اسلامی شهر و شهردار محترم کاشمر نیز چنین کردند. بدین وسیله مراتب تشکر و سپاس خود را از ایشان اعلام می‌نمایم.

پیشاپیش از فرمان‌دار محترم، معاونت محترم فرمان‌داری، بخش‌داران بخش‌های مرکزی و کوه‌سرخ و رؤسای محترم آموزش و پرورش و ارشاد اسلامی کاشمر نیز که ممکن است پس از چاپ و انتشار کتاب، آن را مفید دیده و با توجه به مسئولیت خود در عرصه‌ی فرهنگ و حفظ و اشاعه‌ی میراث فرهنگی این منطقه، اقدام به خرید نسخی از آن بنمایند، تشکر و سپاس‌گزاری می‌نمایم! از اساتید بزرگوار، دوستان نکته‌سنج و خوانندگان خیراندیش استدعا دارم، راهنمایی‌های دایه‌یانه‌ی خود را به نشانی ذیل ارسال دارند. امیدوارم از آراء و نظرات شما بزرگواران در چاپ‌های بعدی بهره‌مند گردم. ان‌شاءالله

ایرج سعادت‌مند

کاشمر، پاییز ۱۳۸۴

irajsaadatmand@yahoo.com